

เมตตาที่มีปัญญา “ โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ ”
ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”
Compassion With Wisdom“ A Buddhist-Based Model for Temple
Stray Care Dog Under the “One Health”

พระมนตรา เตชวโร/มานะกุล
Phra Montra Thachavaro/Manakul ^๑
รศ. สพ.ญ. ดร. กชกร ดิเรกศิลป์
Asst. Prof. Dr. Kochakorn Direksilp ^๒

Received: March 12, 2026

Revised: August 16, 2026

Accepted: August 19, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอโมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยใช้หลักธรรม พรหมวิหาร ๔ เพื่อเปลี่ยนอริยธรรมเป็นเมตตาที่มีปัญญา บูรณาการเข้ากับ อปทานิยธรรม ๗ เป็นความร่วมมือไตรภาคี (บ้าน-วัด-ราชการ) การบริหารจัดการเชิงระบบด้วยมาตรการ CNVR การจัดโซนนิ่ง และ จัดตั้งกองทุนผ้าป่าเพื่ออรัญ อาราสสัปปายะ และสร้างสุขภาวะ One Health ของคน-สัตว์-สิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์งานวิชาการด้านพุทธปรัชญา จริยศาสตร์สัตว์ นโยบายสาธารณสุข และแนวทางการจัดการสุนัขจร ทั้งในและต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาการปล่อยสุนัขในวัดมีรากฐานจากความเข้าใจเรื่องเมตตาธรรมที่เป็นอริยธรรม เป็นเหตุนำไปสู่การผลักภาระให้สถาบันพระสงฆ์และชุมชน โมเดลที่เสนอประกอบด้วยสองกรอบหลัก ได้แก่ (๑) พลังภายใน (Internal Frame) ใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติและจิตสำนึกของประชาชน และ (๒) พลังโครงสร้างสังคม (External Frame) ใช้หลักอปทานิยธรรม ๗ เป็นกลไกสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และหน่วยงานรัฐ โมเดลนี้ จะช่วยเสริมสร้างสวัสดิภาพสัตว์ ลดความเสี่ยงต่อโรคพิษสุนัขบ้าและสอดคล้อง กับเป้าหมาย One Health และ SDGs11 ในบริบทสังคมไทย

คำสำคัญ: พรหมวิหาร ๔, อปทานิยธรรม ๗, สุนัขจรในวัด, พุทธจริยศาสตร์, One Health

ABSTRACT

The issue of stray dogs in temples constitutes a structural problem intersecting religious, ethical, public health, and environmental dimensions, particularly within Thai society, where Buddhism shapes public values and behavior. This article proposes a management model for temple stray dogs, grounding it in Buddhist ethics and integrating the 'One Health' framework,

^๑ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย E-mail: mortramanakul@gmail.com

^๒ กชกร ดิเรกศิลป์, คณะสัตวแพทยศาสตร์ ภาควิชาอายุรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๖, หน้า ๕๑. E-mail: kochakrn@kku.ac.th

which holistically addresses human, animal, and environmental health. Utilizing documentary research, the study analyzes academic literature on Buddhist philosophy, animal ethics, public health policy, and domestic and international stray dog management. The findings indicate that dog abandonment in temples stems from a misconception of compassion lacking wisdom, creating an undue burden on monastic institutions and the community.

Keyword: The Four Brahmaviharas, The Seven Principles of Non-Decline in Buddhism, Temple Stray Dogs, Buddhist Ethics, One Health

๑. บทนำ

ปัญหาสุนัขจรจัดเป็นประเด็นทางสังคมที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกับหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาพสัตว์ สุขภาพมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และความสงบเรียบร้อยของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของวัด ซึ่งเป็นพื้นที่ทางศาสนา และศูนย์รวมจิตใจของชุมชน วัดจำนวนไม่น้อยได้กลายเป็นแหล่งพักพิงของสุนัขจรเนื่องจากความเมตตาของ พระสงฆ์ สภาพปัญหาที่ตามมาคือการเพิ่มจำนวนสุนัขอย่างควบคุมไม่ได้ ความเดือดร้อนของชุมชน และภาระต่อ วัด ปัญหาสุนัขจรจัดเป็นประเด็นสาธารณสุขและสังคมในระดับโลกที่กระทบทั้งคนสัตว์และสิ่งแวดล้อม^๓ การควบคุม ป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า ด้วยมาตรการทางเทคนิค (ฉีดวัคซีน/ทำหมัน) การแก้ไขปัญหานี้ในปัจจุบันคือการสร้าง ศูนย์พักพิงสัตว์^๔ แต่สภาพปัญหานี้ยังมีปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในทุกๆ ปี และงบประมาณที่ต้องใช้ในการ นี้มีค่อนข้างสูงมาก ในบริบทด้านสาธารณสุขและความปลอดภัยต่อชุมชนผลกระทบด้านสุขภาพยังเป็นปัญหาใน ชุมชนรอบวัด^๕ ความเสี่ยงต่อประเด็นด้านสาธารณสุขระดับโลกโดยเฉพาะโรคพิษสุนัขบ้าซึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรง จากสัตว์สู่คน และผู้ที่ได้รับเชื้อเริ่มแสดงอาการออกมาแล้วปัจจุบันไม่มียาที่สามารถรักษาให้หายได้และต้องเสียชีวิต ทุกราย สถิติในประเทศไทยมีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้เฉลี่ย ๑๐-๑๕ ราย และประชาชนถูกสุนัขกัดมากกว่า ๔๐๐,๐๐๐ รายต่อปี^๖ ซึ่งเป็นตัวเลขที่สร้างความกังวลต่อทั้งภาครัฐและสังคม ทั้งนี้เป้าหมายระดับโลกโดยองค์การอนามัยโลก (WHO) และพันธมิตรตั้งเป้าหมาย “Zero by 30”^๗ เพื่อยุติการเสียชีวิตจากโรค พิษสุนัขบ้าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ มาตรการเชิงเทคนิคที่สำคัญคือการฉีดวัคซีนให้ครอบคลุมประชากรสุนัขอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ ควบคู่กับการทำหมัน (CNVR) มีความพยายามในหลายรูปแบบเพื่อการแก้ไขปัญหานี้ในประเทศไทย ทั้งโครงการ CNVR (Catch-Neuter-Vaccinate-Return) ที่ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ผลการศึกษาระบุว่าแม้สามารถ ลดความหนาแน่นของประชากรสุนัขได้ระดับหนึ่ง แต่ปัญหานี้ยังเป็นประเด็นสาธารณสุขและสังคมในระดับโลกที่

^๓ World Health Organization, "One Health Approach", WHO Report, Volume ๑๒ Number ๑ (๒๐๒๐): ๑-๑๘.

^๔ พนมพร แสนประเสริฐ, ปัญหาการทอดทิ้งสัตว์ในสังคมไทยกับแนวคิดประโยชน์นิยม, วารสารวิจัยพินิล ธรรม ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๐๒๐)

^๕ นฤมล สืบสาย, ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสุนัขจร, วารสารสิ่งแวดล้อมไทย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๔): ๘๙-๑๐๕.

^๖ จุฑามาศ พันธุ์ดี, การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่, วารสารการสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓):๑๒๓-๑๔๐.

^๗ องค์การอนามัยโลก (WHO), องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ, องค์การอนามัยสัตว์โลก Zero by 30: แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้าที่แพร่เชื้อจากสุนัขภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756>

กระทบทั้งคนสัตว์และสิ่งแวดล้อม” ในบริบทดังกล่าว แนวคิด “ONE HEALTH” ซึ่งเน้นความเชื่อมโยงของสุขภาพของคน-สัตว์-สิ่งแวดล้อม เป็นหนึ่งเดียวกัน จึงเป็นกรอบสำคัญในการทำความเข้าใจและการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสรรพชีวิตและระบบนิเวศ แนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่มองโลกในเชิงเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) และความสัมพันธ์อันไม่แยกขาดของทุกสรรพสิ่ง พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ “เมตตา” ในฐานะธรรมเครื่องเกื้อกูลการอยู่ร่วมกันของสรรพชีวิต เมตตาในทางพุทธศาสนามีไม่เพียงความสงสารหรือความอ่อนโยนทางอารมณ์ หากแต่เป็นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญา (เมตตาญาณ) คือความปรารถนาดีที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต กฎแห่งเหตุและผล และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว การช่วยเหลือที่เป็นอริยชาจากกลายเป็นการสร้างปัญหาใหม่โดยไม่ตั้งใจ ขณะที่การช่วยเหลือที่มีปัญญากำกับ ช่วยนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนและการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน การพัฒนา “เมตตาที่มีปัญญา” ให้เป็นโมเดลเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาพในวัด จึงเป็นความพยายามในการประสานคุณค่าทางพุทธจริยธรรมเข้ากับแนวคิด ONE HEALTH มุ่งเน้นการดูแลสุขภาพด้วยหลักพุทธธรรมควบคู่กับการจัดการด้านสาธารณสุข การควบคุมจำนวนประชากรสุนัข การรักษาความปลอดภัยของมนุษย์ และการรักษาสสมดุลของสิ่งแวดล้อม โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต้นแบบ ดังนั้น เมตตาที่มีปัญญา และ โมเดลการดูแลสุขภาพภายในวัดโดยวิถีพุทธ ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH” ไม่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาสุขภาพในเชิงปฏิบัติการเท่านั้น หากยังเป็นการยกระดับบทบาทของวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางด้านพุทธจริยศาสตร์และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนไปพร้อมกัน อันสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในการสร้างสันติสุขแก่สรรพชีวิตทั้งปวง

๒. แนวคิด “เมตตาที่มีปัญญา” ตามหลักพระพุทธศาสนา

เมตตา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความปรารถนาดี ความหวังให้ผู้อื่นเป็นสุขโดยปราศจากเงื่อนไขมิได้จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่ครอบคลุมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลาย อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาไม่ได้ส่งเสริมเมตตาแบบไร้การพิจารณา หากแต่เน้นเมตตาที่ประกอบด้วยปัญญาซึ่งหมายถึงความเข้าใจตามเหตุและปัจจัยความจริงของสรรพสิ่ง เมตตาที่มีปัญญาจึงเป็นบริบทที่รู้เท่าทัน ไม่ก่อโทษในระยะยาวและไม่สร้างภาระแฝงแก่สังคม เช่น การให้อาหารโดยไม่มีการควบคุมจำนวนประชากรสุนัข เพราะนำไปสู่ปัญหาความย้อนแย้งทางด้านพุทธจริยศาสตร์ อนึ่งในด้านงบประมาณที่ต้องใช้ในการนี้ค่อนข้างสูงมาก^๙ ประเด็นด้านสาธารณสุขระดับโลก “โรคพิษสุนัขบ้า” ซึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรงจากสัตว์สู่คน หากผู้ที่ได้รับเชื้อเริ่มแสดงอาการออกมาแล้ว ปัจจุบันไม่มียาที่สามารถรักษาให้หายได้และต้องเสียชีวิตทุกราย สถิติในประเทศไทยในแต่ละปี มีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้เฉลี่ย ๑๐-๑๕ ราย และประชาชนถูกสุนัขกัดมากกว่า ๔๐๐,๐๐๐ รายต่อปี^{๑๐} ซึ่งเป็นตัวเลขที่สร้างความกังวลต่อทั้งภาครัฐและสังคม รวมถึงงบประมาณของภาครัฐที่มีจำกัด เป้าหมายระดับโลก โดยองค์การอนามัยโลก (WHO) และพันธมิตรตั้งเป้าหมาย “Zero by 30”^{๑๑} เพื่อยุติการเสียชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้าภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ มาตรการเชิงเทคนิคที่สำคัญคือการฉีดวัคซีนให้ครอบคลุมประชากรสุนัขอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ ควบคู่กับการทำหมัน ความพยายามในหลายรูปแบบเพื่อการแก้ไขปัญหาสุขภาพสุนัขในประเทศไทย ทั้งในโครงการ CNVR (Catch-Neuter-

^๙ World Health Organization, "One Health Approach", WHO Report, Volume ๑๒ Number ๑ (๒๐๒๐): ๑-๑๘.

^{๑๐} นฤมล สืบสาย, ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสุนัขจร, วารสารสิ่งแวดล้อมไทย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๔): ๘๙-๑๐๕.

^{๑๑} จุฑามาศ พันธุ์ดี, การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่, วารสารการสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓): ๑๒๓-๑๔๐.

^{๑๒} องค์การอนามัยโลก (WHO), องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ, องค์การอนามัยสัตว์โลก Zero by 30: แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้าที่แพร่เชื้อจากสุนัขภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756>

Vaccinate-Return) ที่ดำเนินการโดยองค์การภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ผลการศึกษาระบุว่าแม้สามารถลดความหนาแน่นของสุนัขได้ในบางพื้นที่ แต่ปัญหาคือ “ความไม่ต่อเนื่องและข้อจำกัดด้านงบประมาณ”^{๑๒} นอกจากนี้แม้ว่าได้มีการรณรงค์ให้ประชาชนทั่วไปรับสุนัขจรไปเลี้ยงแทนการปล่อยทิ้งแต่ยังไม่ได้รับการตอบรับจากภาคประชาชน เนื่องด้วย สุนัขในฐานะเพื่อนร่วมสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “อปณณกสูตร”^{๑๓} วานร-สวรรณ ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อเราไม่อาจบังคับได้ และการไม่ไปเกิดในอบายภูมิรอดพ้นได้ด้วยมรรคญาณที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นเป็นการประหารกิเลสด้วยบุญมรรคคือโสดาปัตติมรรคญาณ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจนสำเร็จญาณนี้เชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นจากอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด^{๑๔} ทั้งนี้ได้มีเรื่องราวเกี่ยวกับวิบากกรรมในบริบทของสุนัขและหลักปรัชญาทางศาสนาสามารถอธิบายปัญหาสังคมได้อย่างดี “สังสารวัฏ” คือวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยวงจรของ กิเลส, กรรม และวิบาก โดยมี “อวิชชา” (ความไม่รู้แจ้ง) และ “ตัณหา” (ความอยาก) เป็นเชื้อไฟหลักทำให้สรรพสัตว์ต้องวนเวียนอยู่ในภพภูมิต่างๆ อวิชชาไม่ใช่เพียงความไม่รู้ แต่เป็น “ความเข้าใจผิด เชิงบวก” ที่ยึดมั่นว่ามี “ตัวตน” ที่ถาวร ซึ่งเป็นต้นเหตุของความรัก ความชัง และความยึดมั่นถือมั่นที่นำไปสู่การสร้างกรรม トラバโดที่อวิชชายังไม่ถูกทำลายด้วยปัญญา ผลวิบากกรรมก็จะยังเกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด วิบากกรรมของสุนัขเป็นผลแห่งกรรมไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่มีความเชื่อมโยงกับมนุษย์ผ่านสายใยแห่งสังสารวัฏ สัตว์เดรัจฉานส่วนใหญ่ (ยกเว้น “เวไนยสัตว์” ที่มีบาร์มีมาก) เรียกชื่อว่า “มรณสัญญา” รู้จักกลัวตาย^{๑๕} อีกปัญหาในมิติ “สังสารวัฏ” การเสวยวิบากกรรมจากอกุศลกรรมในอดีต และข้อจำกัดของภพภูมิ สุนัขมี “สัญญา” ที่จำกัด ทำให้ยากต่อการสร้างกุศลกรรมหรือเจริญปัญญาเพื่อหลุดพ้นด้วยตนเอง ได้มีเรื่องราวของ “โตเทยพราหมณ์” เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของผลจากวิบากกรรมความตระหนี่ “มัจฉริยะ” ทำให้ มหาเศรษฐีผู้นี้ต้องไปเกิดเป็นสุนัขในบ้านของตนเองเพื่อเฝ้าทรัพย์สมบัติ เป็นวิญญูณคนในร่างสัตว์สุนัขในวัดถูกมองว่าเป็น “เครื่องญาติในสังสารวัฏ” ที่กำลังเสวยวิบากกรรมจากการสร้างอกุศลกรรมหรืออาจเกิดจากจิตที่เศร้าหมองและขาดสติก่อนตาย และการเกิดเป็นสุนัขจัดซึ่งเป็นหนึ่งในอบายภูมิที่ต่ำ ทำให้ยากต่อการสร้างกุศลกรรมและพัฒนาปัญญาเพื่อการหลุดพ้นด้วยตนเอง แต่จุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ การดับภพชาติและหยุดการเวียนว่ายตายเกิดอย่างสิ้นเชิง ซึ่งการเจริญวิปัสสนาในภพของมนุษย์เป็นการชำระล้างกิเลสตัณหาอันเป็นเชื้อของการเกิดใหม่ให้สิ้นพพาน หลักของ “สังสารวัฏ” ถูกขับเคลื่อนด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ส่วนเรียกว่า “ไตรวัฏฏ์” ที่ทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นวงจร ได้แก่ (๑) “กิเลส” (รากเหง้า) จุดเริ่มต้นที่เกิด “อวิชชา” (ความไม่รู้แจ้ง) และ “ตัณหา” (ความอยาก) ซึ่งเป็นเชื้อไฟสำคัญที่ทำให้เกิดการเวียนว่ายในภพภูมิต่างๆ (๒) “กรรม” (การกระทำ) คือการลงมือทำที่มีเจตนาซึ่งถูกบังการโดยกิเลส ผลจากวิบากกรรมก็จะยังคงเกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุดต่อการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นตัวกำหนด (๓) “วิบาก” (ผลตอบแทน) คือผลลัพธ์ที่เที่ยงตรงของกรรมทั้งดีและชั่วจะทำให้เกิดความต่อเนื่องของวัฏจักรเมื่อสิ้นอายุขัยในภพหนึ่ง ผลของกรรมจะผลักดันให้เกิดใหม่ในภพอื่นต่อไปเรื่อยๆ การเลือกเส้นทางเดินของวิญญูณในกลไกขับเคลื่อนสังสารวัฏ มีกรรมเป็นตัวตัดสินว่าสรรพสัตว์จะไปสู่ “อบายภูมิ ๔”^{๑๖} ได้แก่ นรก, เปรต, อสุรกาย และเดรัจฉาน แต่หากทำกุศลกรรมจะนำไปสู่ “สุคติภูมิ” ได้แก่สวรรค์ การเปลี่ยน

^{๑๒} อุษณีย์ เกษมสุข, การประเมินโครงการ CNVR ในไทย, วารสารสัตวแพทย์ไทย, ปีที่ ๗๒ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๓):๒๕๐ - ๒๖๕.

^{๑๓} พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓ หน้าที่ ๙๘.

^{๑๔} รศ. ดร.มานพ นักการเรียน, รอดพ้นอบายภูมิตามหลักพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (๒๐๑๗) ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)

^{๑๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). ภูมิวิลาสินี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ทิศทางของกรรม โดยมี “มรณภาวะ” ช่วงท้ายของชีวิตก่อนจะเข้าสู่ “อันตรภาวะ” อีกรอบหนึ่ง ในมหายานิกาย บัญญัติเรื่อง “อันตรภพ” ว่าเป็นช่วงเวลาระหว่างตายก่อนเกิดใหม่^{๑๗}

๓. แนวคิด ONE HEALTH กับ ปัญหาสุนัขจรภายในวัด

ONE HEALTH เป็นแนวคิดที่มองสุขภาพแบบองค์รวม โดยเชื่อมโยง ๓ มิติหลัก ได้แก่ ๑) สุขภาพมนุษย์ (Human Health) ๒) สุขภาพสัตว์ (Animal Health) ๓) สุขภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) ในบริบทของสัตว์ มีสุนัขจรซึ่งจัดเป็นพาหะของโรคติดต่อ ได้แก่ โรคพิษสุนัขบ้า โรคผิวหนังหรือปรสิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อมนุษย์ (พระสงฆ์และประชาชน) ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมของวัดอาจเสื่อมโทรมจากมูลสัตว์ ขยะอาหาร และเสียงรบกวน การจัดการปัญหานี้ โดยใช้แนวคิด ONE HEALTH ควบคู่กับคุณค่าทางพุทธจริยศาสตร์ โดยการสร้างความร่วมมือกับวัดสามารถเพิ่มโอกาสความสำเร็จได้^{๑๘} อย่างไรก็ตามความยั่งยืนระหว่างมาตรการด้านสาธารณสุขกับความเชื่อทางศาสนาทำให้การทบทวนมาตรการแก้ปัญหาสุนัขจรในต่างประเทศ ซึ่งได้สะท้อนการแก้ปัญหาสุนัขจรที่ใช้มาตรการทางเทคนิคและยังต้องพึ่งพาการปรับตามวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้น ในการทบทวนงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ พบว่ามีช่องว่างสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) การขาดการศึกษาเชิงลึกที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทางศาสนากับพฤติกรรมการปล่อยสัตว์ (๒) การบูรณาการหลักพรหมวิหารธรรมเข้ากับมาตรการดูแลสุนัขจร เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวทางอย่างเป็นระบบ และ (๓) การเชื่อมโยงด้านสุขอนามัยของชุมชน ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและคุณค่าทางสังคม^{๑๙} ในช่องว่างเหล่านี้ เป็นประเด็นท้าทายในการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน บทความนี้ได้เสนอแนวคิดการเชื่อมโยง “พุทธบูรณาการ” บ้าน-วัด-ราชการ เข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างค่านิยมใหม่ในชุมชน^{๒๐} และการวิจัยเชิงเอกสารที่บูรณาการหลักพุทธศาสตร์เข้ากับหลักสังคมศาสตร์ครั้งนี้ จึงเป็นที่มาของแนวทางการแก้ปัญหาการปล่อยสุนัขทั้งในวัด จากการวิเคราะห์หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อลดปัญหาการปล่อยสุนัขทั้งในวัดและสุนัขในวัดสร้างปัญหามลภาวะจากขยะ ความสกปรกจากมูลสัตว์ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพในชุมชนรอบวัดและทำลายทัศนียภาพของพุทธสถานรวมถึงสถานการศึกษาต่างๆ ด้วย ทั้งนี้ ในบริบทของการปล่อยทิ้งสุนัขถือเป็นการละเมิดกฎหมาย “หลักสวัสดิภาพสัตว์” ๕ ประการ ตามพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. ๒๕๕๗^{๒๑} หลักสวัสดิภาพสัตว์ ได้แก่ (๑) ขาดอิสระจากความหิวและกระหาย ต้องจัดหาอาหารจากถังขยะหรือรอเศษอาหารจากความเมตตาของผู้ใจบุญ ที่อาจไม่เพียงพอและไม่ถูกสุขอนามัย (๒) ขาดอิสระจากความไม่สบายกาย ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แออัดไม่สะอาด และขาดที่พักพิงที่ปลอดภัยจากแดดฝน (๓) ขาดอิสระจากความเจ็บปวดการบาดเจ็บและโรคภัย ซึ่งสุนัขจรควรได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาดที่สำคัญโดยเฉพาะโรคพิษสุนัขบ้า (๔) ขาดอิสระในการแสดงพฤติกรรมตามธรรมชาติ (๕) ขาดอิสระจากความกลัวและความทุกข์ทรมาน การนำสุนัขไปปล่อยทิ้งทำให้สัตว์ขาดสถานที่พักพิงอย่างมั่นคงต้องเผชิญกับอันตรายรอบตัวและความเครียดจากการถูกทอดทิ้ง

^{๑๗} พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ปรัชญาพุทธมหายาน, เอกสารคำสอน, คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{๑๘} วีรพงษ์ แสงทอง, บทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสุนัขจร, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๕): ๗๗-๙๔.

^{๑๙} Katie Hampson, et al, Sustainability in Dog Population Control, PLoS Neglected Tropical Diseases, Volume 12 Number 9 (2018): e0006780.

^{๒๐} มนัสวี ศรีไพศาล, พุทธธรรมกับการจัดการปัญหาสัตว์จร, วารสารพุทธศาสนวิจัย, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๖): ๑๔๐-๑๕๗.

^{๒๑} กฎหมายตามพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. ๒๕๕๗

จากข้อมูลทางด้านพุทธศาสนamahayanaและวัชรยานเชื่อในสภาวะที่เรียกว่า "อันตรภพ" (Antarabhava) หรือ "บาร์โด" (Bardo) ซึ่งเป็นช่วงเวลากึ่งกลางระหว่างการตายจากการเกิดใหม่ สภาวะนี้นิยามว่าเป็น "ภพในระหว่าง" ที่จิตเดิมแท้หรือ "อาลัยวิญญาณ" ดำรงอยู่เพื่อรอการสืบต่อภพใหม่, ในช่วงนี้วิญญาณจะมีกายทิพย์ (คันธัพพะ) ซึ่งมีอวัยวะครบถ้วนและมีอิทธิฤทธิ์ เช่น ทิพจักขุที่สามารถมองเห็นที่เกิดของตนได้^{๒๒} ดังนั้นการสร้างกุศลกรรมใหม่ของมนุษย์อาจช่วยชะลอการหมุนของวงล้อความทุกข์ของสุนัขได้ด้วยการเจริญในพรหมวิหาร ๔ เพื่อช่วยเหลือสัตว์ เช่น การทำหมัน, ฉีดวัคซีน หรือให้ที่พักพิง ถือเป็นการสร้างกุศลกรรมที่จะส่งผลดีต่อทั้งผู้กระทำและช่วยยกระดับภพภูมิให้ทั้งมนุษย์และสัตว์ในอนาคต และความเชื่อเรื่องของพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับอันตรภพ เช่น พิธีงเด็ก หรือ การทำบุญทุก ๗ วัน รวม ๗ รอบ (๔๙ วัน) เนื่องจากว่าเป็นระยะเวลาสูงสุดที่วิญญาณจะพักรอในอันตรภพเพื่อรอรับผลบุญก่อนไปเกิดใหม่ พิธีกรรมนี้เปรียบเสมือนการส่งเสบียง (บุญกุศล) และเป็น "เข็มทิศ" (บทสวดนำทาง) ให้กับ นักเดินทาง(จิต)ในอันตรภพ เพื่อให้ข้ามผ่านไปสู่สุคติภูมิได้ ทั้งนี้ พุทธปรัชญาใช้กฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด (วัฏสงสาร^{๒๓}) เป็นแกนหลักในการอธิบายความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างคนกับสัตว์เป็นญาติในวัฏสงสารที่ไม่มีจุดสิ้นสุด กฎแห่งกรรมนี้ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าสรรพชีวิตทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันผ่านการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏไม่มีอะไรเป็นเรื่องบังเอิญ พระพุทธศาสนาสอนให้เราตระหนักว่าในโลกใบนี้ไม่มีอะไรเป็นเรื่องบังเอิญ ทุกอย่างเกิดขึ้นด้วยแรงบุญและแรงกรรมที่เราต่างได้เคยทำไว้ สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนเคยเป็นญาติพี่น้องกันหรือคุ้นเคยกันมาก่อน แม้ว่าความสัมพันธ์จะเปลี่ยนแปลงไปตามกรรมที่สร้างไว้ แต่สายใยแห่งสังสารวัฏยังคงเชื่อมโยงเราไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นเหตุผลที่เราถึงรักและห่วงใยพวกเขาหรือเกิดมาเจอกับพวกเขาวิญญาณที่เป็นมนุษย์ในรูปกายที่เป็นสัตว์ การที่เครือญาติในอดีตต้องมาเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานในปัจจุบันนั้น เป็นการเสวยผลแห่งกรรมที่ยังไม่หลุดพ้นจากวัฏสงสาร

การพิสูจน์การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม^{๒๔} มีการศึกษาที่พิสูจน์ว่าการเวียนว่ายตายเกิดในรศวรรค์ผ่านการศึกษาที่เชื่อถือได้ กรณีเด็กชายธนพัฒน์ (ฟู๊ด) วัย ๓ ขวบเศษ ที่ระลึกได้ว่าชาติก่อนคือนายกอนและสามารถทักทายลูกน้องเก่ารวมถึงจ่ารายละเอียดสถานที่และของมีค่าในชาติก่อนได้อย่างถูกต้อง และกรณีเด็กชายชัชวาล ระลึกชาติได้ว่าเป็นครูบัวไขที่ถูกยิงตายโดยสามารถบอกชื่อลูกทั้ง ๕ คน รวมถึงของมีค่าที่ซ่อนไว้ได้ถูกต้องทั้งหมด และยังมีงานวิจัยระดับสากลผลงานของ ศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสัน มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย^{๒๕} ที่รวบรวมกรณีเด็กระลึกชาติกว่า ๓,๐๐๐ ตัวอย่างทั่วโลก ซึ่งเป็นการยืนยันปรากฏการณ์ทางวิชาการเชิงวิทยาศาสตร์และฟิสิกส์ โดยอธิบายกลไกของสังสารวัฏสอดคล้องกับมุมมองทางฟิสิกส์ว่า วิญญาณคือพลังงานตามสมการ $E=mc^2$ การที่ภพภูมิต่างกัมองไม่เห็นกันเป็นเพราะความต่างของความถี่และความยาวคลื่น แม้จะอธิบายวิญญาณเป็นพลังงาน แต่เป้าหมายของพุทธศาสนาไม่ได้เป็นพลังงานที่คงอยู่ตลอดไป การเวียนว่ายตายเกิดเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ การดับภพชาติวิญญาณเปรียบเสมือนสัญญาณคลื่นวิทยุหรือ Wi-Fi ที่ลอยอยู่ในอากาศรอบตัวเรา แม้เราจะมองไม่เห็นด้วยตาเปล่าเพราะความถี่ต่างกัน แต่หากเรามีเครื่องรับที่ปรับคลื่นได้ตรงกันโมเดลเชิงพุทธเพื่อการดูแลสุขภาพจิตในวัดภายใต้กรอบ “ONE HEALTH” เป็นแนวทางการดูแลสุขภาพจิตภายในวัด ร่วมกับหลัก “พุทธจริยศาสตร์” (Buddhist Ethics) ที่เน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการทำ เจตนา และ ผลที่เกิดขึ้นต่อสรรพชีวิต ในบริบทนี้ถูกใช้

^{๒๒} สมภพ สายหยุด, พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, พระครูโสภาสปัญญาวรคุณ, พระครูสังฆรักษ์วิจิตร ธิกรจิตโต, สุริยา แสงอินตา. **วิเคราะห์ความเชื่อและศรัทธาการทำบุญสู่การพัฒนาปัญญาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (๒๐๒๓). หน้า ๑๕๕ - ๑๖๔

^{๒๓} พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๐ หน้าที่ ๓๗๙, เล่มที่ ๑๕ หน้าที่ ๒๒๓

^{๒๔} พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี, ใครอยากพ้นกรรมยกมือขึ้น, ผู้จัดการออนไลน์. (๒๕๔๘)

^{๒๕} Stevenson, Ian. *Twenty cases suggestive of reincarnation*, second (revised and enlarged) edition, University of Virginia Press. ISBN 9780813908724 (1974).

เป็นฐานคิดหลักเพื่อเชื่อมโยงมิติทางศาสนาเข้ากับนโยบายสาธารณสุข เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม และระบบสังคม ในบทความนี้ หมายถึง พรหมวิหาร ๔ และอปริหานิยธรรม ๗ เป็นการแก้ปัญหาทั้งในระดับจิตใจ ของมนุษย์และโครงสร้างของสังคมโดย “การสร้างพลังภายใน (Internal Frame) ด้วยหลักธรรม พรหมวิหาร ๔” ช่วยให้สิ้นหุดพันจากวิบากกรรมในสังสารวัฏในแง่ของการยกระดับภพภูมิและการหลุดพ้นจากความทุกข์ ในปัจจุบันผ่านการสร้างบุญกุศลร่วมกันและการปฏิบัติอย่างมีเมตตาและมีปัญญา หากวิถีสถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนวงล้อ ที่หมุนลงไปสู่ความทุกข์ การปฏิบัติหลักพรหมวิหาร ๔ โดยมนุษย์จึงช่วยชะลอการหมุนของวงล้อในสังสารวัฏนั้น และช่วยส่งเสริมให้วิญญาณของพวกเขาขยับขึ้นไปสู่พื้นเพองที่สูงขึ้นในวงล้อต่อไป พรหมวิหาร ๔ ในฐานะหลักธรรม สำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาร่างกายและสังคม อันเป็นหนทางแห่งการลดและการหลุดพ้นจากความทุกข์ ในสังสารวัฏหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิถีสถา” เน้นไปที่การสร้างกุศลกรรมและการละอกุศลกรรม ดังนี้

๑. เมตตา พ้นจากการสร้างอกุศลกรรมแห่งการเบียดเบียน เมตตา คือ ความปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวง มีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสัตว์เลี้ยงหรือสุนัขจรจัดซึ่งอาจเคยเป็นญาติพี่น้องหรือคนคุ้นเคยกันมาก่อน ในอดีตชาติและกำลังเสวยวิบากกรรม เมตตาธรรมเป็นเจตนาที่จะไม่ทอดทิ้งสรรพสัตว์และเป็นคุณธรรมที่ห้ามไม่ให้ ใจทำร้ายต่อสัตว์แม้เพียงเล็กน้อย การมีเมตตาจึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่คิดเบียดเบียน ไม่คิดทอดทิ้งสัตว์ที่ตนดูแลซึ่งเป็ นการไม่สร้างบาปเป็นกรรมที่จะส่งผลให้ตนเองต้องไปเสวยวิบากกรรมร้ายในภพหน้า

๒. กรุณา คือ ความปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงพ้นจากความทุกข์ ในทางปฏิบัติ กรุณาถูกใช้เป็นฐานคิด ในการสร้างมาตรการช่วยเหลือสุนัขที่ถูกทอดทิ้งเพื่อพัฒนาแนวทางการดูแลเชิงสังคมและสาธารณสุข การกระทำ ที่เกิดจากหลักธรรมกรุณา ได้แก่ การพาไปพบสัตวแพทย์ยามเจ็บป่วย หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยาก จึงเป็นการขจัดทุกข์ทางกายและทางสังคมให้แก่สัตว์ที่กำลังรับวิบากกรรม การกระทำนี้ถือเป็นการสร้างบุญ และกรรมดี ซึ่งจะส่งผลดีต่อผู้กระทำในภพชาติต่อไป

๓. มุทิตา พ้นจากความริษยาและสนับสนุนกุศลในสังสารวัฏ มุทิตา คือ การยินดี ในความสุข และความสำเร็จของผู้อื่น ในบริบทของการช่วยเหลือสัตว์ มุทิตาถูกตีความในมิติของการยินดีต่อการร่วมแรงร่วมใจ แก่ปัญหาสุนัข และยกย่องผู้ที่มีพฤติกรรมเลี้ยงดูสัตว์อย่างรับผิดชอบ มุทิตาช่วยสร้างบรรยากาศการทำงาน ร่วมกันระหว่างวัด, ชุมชน และองค์กร การยินดีในความดีของผู้อื่นจะช่วยสร้าง พลังขับเคลื่อนทางสังคมที่ยั่งยืน และวัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์อย่างรับผิดชอบ ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้สัตว์ที่อาจเป็นเครื่อญาติในสังสารวัฏได้รับ การดูแลอย่างเหมาะสม

๔. อุเบกขา พ้นจากความยึดติดในอารมณ์และต้นเหตุที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ อุเบกขา คือ การวางใจ เป็นกลางด้วยปัญญา ไม่ใช่การเพิกเฉยแต่คือการรู้จักปล่อยวางเมื่อไม่สามารถดูแลสัตว์ได้ เช่น เมื่อสัตว์เกิดเจ็บป่วย ทุกพลภาพหรือตายไป อุเบกขาจึงช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่มีความ โมหะ โกรธเคือง เดือดเนื้อร้อนใจหรือทุกข์ใจไปกับ เรื่องราวในชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขาธรรมยังช่วยให้ประชาชนตระหนักก่อนนำสัตว์มาเลี้ยง โดยคิดไตร่ตรองก่อน เมื่อต้องการเลี้ยงสุนัขก็ควรดูแลได้อย่างยั่งยืน และในบริบทของ “พลังโครงภายนอก” (External Frame) สร้างระบบด้วยหลักธรรม “อปริหานิยธรรม ๗” เป็นการบริหารจัดการเพื่อสร้างระบบ ความร่วมมือทางสังคมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนระหว่าง บ้าน-วัด-ราชการ ด้วยหลักธรรม “อปริหานิยธรรม ๗” มีแนวทางปฏิบัติ ๗ ประการ ดังนี้ (๑) อภินิหารสนธิปาตา (การประชุมกันเนื่องนิย) เป็นการบูรณาการบ้าน-วัด- ราชการ เพื่อวางแผนดูแลและควบคุมสุนัขในวัดอย่างต่อเนื่อง (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๖/๗๗) (๒) สมคคา สนธิปนติ (พร้อมเพรียงกันในกิจการ) ความร่วมมือในการขึ้นทะเบียนสุนัขในระบบสารสนเทศ บูรณาการงบประมาณ และวัคซีน และจัดตั้งกองทุนผ้าป่าสามัคคี โดยไม่โยนภาระให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๗/๗๘) (๓) อปญญุตต น ปญญปนติ (ปฏิบัติในข้อบังคับ/ไม่ละเมิดหลักเดิม) ดำเนินการโดยยึดหลักพระธรรมวินัยและ กฎหมายสวัสดิภาพสัตว์ ไม่เลี้ยงสัตว์จนเกินกำลังและไม่สะสมสุนัขไว้ในครอบครองจนเป็นภาระสังคม (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๘/๗๙) (๔) วชขิมหลลกา สกการมนติ (เคารพนับถือผู้ใหญ่) การรับฟังข้อเสนอแนะจากเจ้าอาวาส และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสร้างความเชื่อถือและสามัคคีในการแก้ปัญหาต่างๆ (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๒๙/๗๙) (๕) กุลิตถิโย

กุลกุมาริโย น ปสท นมนติ (ไม่เข้มเหงผู้ที่อ่อนแอ) ตีความสู่การไม่เบียดเบียนสัตว์โลกและการไม่ทิ้งสุนัข ส่งเสริมให้เด็กและสตรีมีบทบาทในกิจกรรมจิตอาสา เพื่อปลูกฝังความกรุณา (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๐/๘๐) (๖) วชิเจติยานิสกการมนติ (บำรุงรักษาพุทธสถาน) รักษาความสะอาดและความสงัดภายในวัด จัด Zoning พื้นที่สุนัขแยกจากเขตพระอุโบสถ เพื่อให้วัดเป็นสัปปายะต่อการปฏิบัติธรรม (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๘๐) (๗) ธมมิกา รกษา ปรีตทานิ (จัดการอารักขาบรรพชิต) ปกป้องพระภิกษุจากการละเมิดสุณัฑ์ที่เกินควร (กรรมปัลลิต) โดยหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนการทำหมันและฉีดวัคซีนป้องกันโรคเพื่อให้บรรพชิตอยู่อย่างผาสุก (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๒/๘๐)

การนำหลักอปริหานิยธรรม ๗ มาใช้เป็นกลไกขับเคลื่อนพลังชุมชน และการสังเคราะห์แนวทางการดูแลสุนัขภายในวัด เชื่อมโยงกับหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ มาสร้างฐานจิตใจความรับผิดชอบ เมื่อบูรณาการทั้งสองหลักธรรมเข้าด้วยกันเป็น “โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ” ดังนี้

โมเดลการดูแลสุนัขจรภายในวัดโดยวิถีพุทธ ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH”		
หลักธรรม	ผลกระทบ	แนวทางการปฏิบัติ
เมตตาและกรุณา	ระดับปัจเจก	มาตรการ CNVR
มุทิตาและอุเบกขา	ระดับชุมชน	ขวัญกำลังใจ
อปริหานิยธรรม	ระดับโครงสร้างสังคม	บ้าน-วัด-ราชการ

การบูรณาการทางสังคม บ้าน-วัด-ราชการ เพื่อเชื่อมโยงหลักพรหมวิหารธรรม ได้เป็น “มิติใหม่ ๕ ด้าน” ที่จะช่วยขับเคลื่อนการดูแลสุนัขจรในวัดอย่างมีเหตุผล และหยุดวงจรการปล่อยทิ้งสุนัขอย่างยั่งยืน และจากการวิเคราะห์เอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาสุนัขจรในวัด ทั้งจากองค์การระหว่างประเทศ (WHO, WOA, FAO) และงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาและสังคมศาสตร์ (Thanapongtharm, ๒๐๒๑, มนัสวี, ๒๐๒๓, พระพรหมคุณาภรณ์, ๒๕๕๘) สามารถสังเคราะห์เชิงเนื้อหาได้ว่า แนวทางแก้ปัญหาต้องอาศัยทั้งมิติด้านศีลธรรมและมิติการอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหารธรรม ๔ และหลักอปริหานิยธรรม ๗ ในพระพุทธศาสนา ดังนี้ (๑) มิติแห่งเมตตาและการประชุมกันเนื่องนิยัตินในเอกสารของ WHO (๒๐๑๘) และ WOA (๒๐๒๔) ระบุว่าโครงการจัดการสุนัขจรที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการประชุมและวางแผนร่วมกันของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและความไว้วางใจระหว่างภาครัฐกับประชาชน หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๑ กล่าวถึงการประชุมกันเนื่องนิยัตินเป็นการสร้างความพร้อมเพรียงในหมู่คณะ ซึ่งสัมพันธ์กับหลักเมตตาที่มุ่งให้ทุกฝ่ายมีความปรารถนาดีต่อกัน เมื่อความเมตตาเกิดในใจชุมชนย่อมเกิดความร่วมมือกัน (๒) มิติแห่งกรุณาและพร้อมเพรียงกันปรึกษา หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๒ กล่าวถึงความพร้อมเพรียง การทำกิจการด้วยความพร้อมเพรียงสอดคล้องกับแนวทางในเอกสารของกรมควบคุมโรค (๒๕๖๖) ที่เสนอให้มีคณะกรรมการชุมชนดูแลสุนัข (๓) มิติแห่งมุทิตาและเคารพในธรรมและวินัย เอกสารของสุภัทรา วงศ์ปัญญา (๒๕๖๕) และ Thanapongtharm (๒๐๒๑) แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่มีความยินดีและยกย่องผู้ที่มีจิตเมตตาช่วยเหลือสัตว์ จะมีพลังขับเคลื่อนสังคมอย่างเป็นรูปธรรม หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ ๓ กล่าวว่า “เคารพในธรรมและวินัย” จึงสามารถเชื่อมโยงกับมุทิตาธรรมมุ่งเน้น

ชุมชนเคารพในกฎระเบียบและยินดีต่อความดีของผู้ร่วมปฏิบัติ ไม่มีความริษยาแค้นกัน ย่อมส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการเลี้ยงสัตว์อย่างรับผิดชอบ (๔) มิติแห่งอุเบกขาและไม่ลุแก่อำนาจ หลักรูปรายนัยธรรมข้อที่ ๕ กล่าวถึงการไม่ลุแก่อำนาจอันเกิดขึ้นในใจ ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งความเสื่อมของหมู่คณะ การปล่อยทิ้งสุนัขในวัดมักมีรากจากความเบื่อหน่ายหรือความไม่พร้อมทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนการขาดอุเบกขาธรรม หลักอุเบกขาในพรหมวิหาร ๔ สอนให้พิจารณาด้วยปัญญา รู้จักวางใจอย่างเป็นกลางและไม่ผลักรั้วให้ผู้อื่น เมื่อประชาชนเข้าใจหลักนี้ย่อมคิดไตร่ตรองก่อนจะนำสุนัขมาเลี้ยง (๕) มิติแห่งการยินดีร่วมมือและการปฏิบัติตามมติชุมชน เอกสารของ Hiby et al. (๒๐๒๓) ชี้ว่าโครงการ CNVR (จับ-ทำหมัน-ฉีดวัคซีน-ปล่อยคืน) จะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อทุกภาคส่วนร่วมมือกัน โดยมีกฎระเบียบและเคารพมติของกลุ่มและเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ควรร่วมกันแก้ปัญหาข้อจำกัดด้านงบประมาณของทางภาครัฐ โดยจัดทำเป็น “กองทุนผ้าป่าสามัคคี” และแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ชี้ว่าพรหมวิหารธรรมคือรากฐานแห่งความอยู่ร่วมกันอย่างสันติ^{๒๖} การมีเมตตาต่อสัตว์จึงเป็นการปฏิบัติธรรมในทางสังคม ในเชิงสังคมและการจัดการชุมชน การบูรณาการ บ้าน-วัด-ราชการ ตามหลักอปริหานิยธรรม ๗ แสดงให้เห็นว่าการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดต้องเกิดจากความร่วมมือ ไม่ใช่ภาระของวัดฝ่ายเดียว การสังเคราะห์ภาพรวมเชิงเนื้อหาจากการสังเคราะห์ พบว่าหลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นกลไกทางสังคมที่ส่งเสริมให้พรหมวิหารธรรม สามารถขับเคลื่อนไปได้ ดังนั้น การบูรณาการหลักธรรมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาสุนัขจรจัดในวัด ได้ดังนี้

บูรณาการหลักธรรม (มิติใหม่ ๕ ด้าน)			
มิติ	พรหมวิหาร ๔	อปริหานิยธรรม ๗	แนวทางการปฏิบัติ
๑	เมตตา	ประชุมกันเนื่องนิตย์	จัดทำแผนงานและโครงการฯ
๒	กรุณา	พร้อมเพรียงกัน ปรึกษาหารือ	ขึ้นทะเบียนสัตว์, ฉีดวัคซีนฯ, ทำหมันสุนัข ฯลฯ
๓	มุทิตา	เคารพในธรรมและวินัย	ยกย่องผู้มีส่วนร่วมในการจัดหาบ้านใหม่ให้สุนัข
๔	อุเบกขา	ไม่ลุแก่อำนาจอยากเลี้ยง	ขรวาสตระหนกก่อนเลี้ยงสัตว์และไม่ปล่อยทิ้ง
๕	มุทิตา+อุเบกขา	การยินดีในความร่วมมือ	จัดทำ “กองทุนผ้าป่าสามัคคี”

สรุปได้ว่า “โมเดลการดูแลสุนัขจรจัดในวัดโดยวิถีพุทธ” ภายใต้กรอบ “ONE HEALTH” โดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นพลังภายในเพื่อเปลี่ยนอวิชชาเรื่องการปล่อยสัตว์ให้เป็นเมตตาที่มีปัญญา สร้างความรับผิดชอบของเจ้าของสัตว์เพื่อหยุดวงจรการผลักรั้วให้วัด ร่วมกับบูรณาการหลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นกลไกสร้าง

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๘). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.พ.].

ความร่วมมือแบบไตรภาคี “บ้าน-วัด-ราชการ” มุ่งเน้นการประชุมหารือกันเนื่องด้วย เพื่อวางแผนจัดการ และติดตามผลอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ ปฏิบัติตามกิจที่พึงทำด้วยความพร้อมเพรียง ไม่โยนภาระให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพียงลำพัง นำเอามาตรการทางเทคนิควิชาการ “CNVR” (จับ-ทำหมัน-ฉีดวัคซีน-คั่นถิ่น) เพื่อควบคุมประชากรสุนัข อย่างมีมนุษยธรรม มีการบันทึกข้อมูลสุนัขเพื่อขึ้นทะเบียนในระบบสารสนเทศ สำหรับการเฝ้าระวังโรคพิษสุนัขบ้า ที่มีประสิทธิภาพ การจัดระเบียบพื้นที่ภายในวัดหรือ “Zoning” เพื่อแยกเขตพุทธาวาสออกจากเขตพักพิงสุนัข อย่างชัดเจน คำนึงความสะอาดและความไว้วางใจหลักอาวาสสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม ลดกรรมปิลิโธ หรือความกังวลในการเลี้ยงสัตว์ของสงฆ์ เพื่อคงสถานะของพระเป็นผู้มีกิจน้อย จัดตั้ง “กองบุญผ้าป่าสามัคคีเพื่อ สวัสดิภาพสัตว์” เป็นนวัตกรรมการเงินเพื่อแก้ปัญหางบประมาณ บูรณาการแนวคิด “One Health” เพื่อสร้าง สุขภาวะองค์รวมของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “SDGs 11” เพื่อสร้างพื้นที่ศาสนสถาน และชุมชนที่ปลอดภัยและยั่งยืน สนองนโยบาย “Zero by 30” มุ่งสู่สถานะอาวาสปลอดโรคพิษสุนัขบ้าภายใน ปี ค.ศ. ๒๐๓๐ ส่งเสริมการหาบ้านใหม่ให้สุนัขภายในวัด เพื่อเปลี่ยนสถานะ “สุนัขวัด” จากภาระพระสงฆ์สู่สมาชิก บ้านใหม่ที่มิศักดิ์ศรี สร้างระบบอาสาสมัครชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการสัตว์ วัดผลสำเร็จ “อาวาสสัปปายะ” ผ่านระดับความพึงพอใจ ๕ มิติ ทั้งด้านทัศนียภาพ ความสงบ และความปลอดภัย พัฒนาวัดให้เป็น “รมณีสถาน” ที่มีสมดุลระหว่างความเมตตาต่อสัตว์กับสุขอนามัยของชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ

พระครูปริยัติธรรมมานันท์. พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคมเชียงใหม่. : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.พ.], ๒๕๕๘.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). ภูมิวิลาสินี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสมชาย ฐิตวิริโย. พุทธธรรมกับการอยู่ร่วมกับสัตว์ในสังคม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

สมบัติ แสงเพชร. พุทธธรรมเพื่อความยั่งยืน ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๕.

วารสารและบทความวิจัย

จุฑามาศ พันธุ์ดี. “การจัดการสุนัขจรในจังหวัดเชียงใหม่”. วารสารการสัตวแพทย์ไทย. ปีที่ ๗๑ ฉบับที่ ๓: ๒๕๖๓.

นวลวรรณ พูนสุพลฉัตร. “การแก้ไขปัญหาสุนัขจรจัดโดยพุทธสันติวิธีของวัดในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร”.วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒: ๑๗๓-๑๘๖, ๒๕๖๗.

มนัสวี ศรีไพศาล. “พุทธธรรมกับการจัดการปัญหาสัตว์จร”. วารสารพุทธศาสนวิจัย. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒: ๑๔๐-๑๕๗, ๒๕๖๖.

วิชัย ศรีประเสริฐ. “นโยบายการจัดการสุนัขจรในสังคมไทย”. วารสารสังคมศาสตร์. ปีที่ ๔๗ ฉบับที่ ๑: ๒๕๖๓.

วีรพงษ์ แสงทอง. “บทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสุนัขจร”. วารสารพุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๑: ๒๕๖๕.

๓. รายงานและเอกสารออนไลน์

กรมควบคุมโรค. รายงานสถานการณ์โรคพิษสุนัขบ้า ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมควบคุมโรค, ๒๕๖๖.

กรมควบคุมโรค. การประเมินความเสี่ยงโรคพิษสุนัขบ้า. (Risk Assessment Rabies 2567). <https://odpc9.ddc.moph.go.th/EOC/Content/RRA-23.pdf> [๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๘].

องค์การอนามัยโลก (WHO). Zero by 30: แผนยุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อยุติการเสียชีวิตของมนุษย์จากโรคพิษสุนัขบ้า: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272756> [๒๕๖๑].

๔. เอกสารภาษาต่างประเทศ (Foreign Language)

World Health Organization. "One Health Approach." WHO Report. Volume 12 Number 1: 1-18, 2020.

Hampson, Katie, et al. "Sustainability in Dog Population Control." PLoS Neglected Tropical Diseases. Volume 12 Number 9: e0006780, 2018.

